

שמעתא עמיקתא

גליון רמ"ז / פרי וארא / ה'תשע"ו
קהילת "חיניבי הישיבות", רמות ב'

האם מותר לטלטל גז פלפל בשבת

א. טלטול מוקצה במקום חשש סכנה. ב. סוגי מוקצה. ג. חומר מדמיע אם יש בו שימוש בשבת. ד. שימוש להגנה. ה. אם חשיב כלי שמלאכתו לאיסור או להיתר.

עקב מצב הבטחוני הקשה בארץ ישראל ובפרט בעיר הקודש ירושלים תובנ"א, הרבה רכשו גז מדמיע וגז פלפל ליתר שמירה. ושאל השואל האם מותר לטלטל בשבת דשמא חשיב מוקצה.

א. טלטול מוקצה במקום חשש סכנה

והנה במקום שצריך לטלטל גז זה לשמור עצמו מסכנה, אף אם נאמר שהוא מוקצה, מ"מ פשיטא דשרי לטלטלו דפקו"י דוחה שבת אף במלאכה דאוי (עי' בגליונות ק"י וקצ"א בגדר פק"י המתיר מלאכה בשבת). ואפי' במקום חשש פקוח נפש רחוק באופן שעדיין אינו מתייר לחלל השבת במלאכה דאוי, מ"מ מותר לטלטל מוקצה ליתר שמירה, כמו שבארנו באורך בליון ר"א ע"פ דברי השו"ע (ד"ס רעט). ולכתחלה יש ליתנו מער"ש בכיס התלוי בבגד, ולטלטלו בצנעה מפני כבוד השבת. ומ"מ הכל לפי המקום והזמן. (וכי"כ כשיש עירוב במקום, אבל אם אין עירוב לא להקל אלא כשיש חשש פק"י המתיר חילול שבת).

אלא שיש לדון האם מותר לטלטל גז זה אף במקום שאינו עושה כן מחמת חשש סכנה, ולא נמא דחשיב מוקצה מחמת שאסור להדמיע בני"א מחמת שמצורו וק"י בשבת שמבטלו ממצות עונג שבת (ומצינו בשו"ע (סי' רמח ט"ו ב) שאסור לגרום לביטול עונג שבת מחמת צער), אלא שיי"ל דכיון שמיוחד להדמיע לצורך הגנה אינו בכלל מוקצה.

ב. סוגי מוקצה

והנה מצינו כמה סוגי מוקצה: א. כלי שמלאכתו לאיסור, ולא שרי לטלטלו אלא לצורך גופו ומוקמו. ב. מוקצה מחמת גופו (דבר שאין בו תורת כלל) כגון אבן, דאסור בטלטול לגמרי. ג. מוקצה מחמת חיסרון כיס, דהיינו חפצים שבני"א מקפידים עליהם שלא יפגמו ומחמת הקפדת הבעלים אינן עומדים לשימוש בשבת כלל כגון סכין של שחיטה, דאסור לטלטל לגמרי. ויש עוד סוגים שאינם נוגעים לני"ד, ואכמ"ל.

ג. חומר מדמיע אם יש בו שימוש בשבת

וראשית כל דיון בסי"ד אם שימוש "להדמיע" חשיב שימוש החשיב חומר זה כאינו מוקצה. כתב בשבלי הלקט (סי' קכא) שאסור לשחק בשבת ויו"ט בכדורים שאינם ראוים לצור על פי צלוחיתו דממאסי שמטנפי על ידי טיט ועפר, וכן כדור של עץ אסור לטלטלו ולצחוק בו. ומבאר דס"ל שכדור אפי"פ שעומד למשחק חשיב מוקצה אפי"כ הוא ראוי לשימוש אחר.

אולם יעויין ב**תוס'** (ביצה ב' ד"ה ה"ג) שכתבו אהא דתנן בית שמאי אומרים אין מוציאין את הקטן ולא את הלולב ולא את ספר תורה לרה"ר ובית הלל מתיירין, פירוש לאו דוקא קטן למולו, אלא ה"ה שלא למולו שרי כגון לטיול, דהא אשכחן דמשחקין בכדור ביו"ט ברה"ר אפי"כ דליכא אלא טיול, ע"כ. ומבאר שמותר לטלטל כדור ביו"ט וק"י בשבת (דהרי יו"ט חומר משבת לענין מוקצה). וכן הביא האגור (סי' תקכא).

נמצא דנ"ח הראשונים האם כדור חשיב מוקצה. והכרעת השו"ע (ט"ו מה) להחמיר, אולם הרמ"א (שם) פסק להקל. וביאר המ"ב (סק קנז) שהמחמירים סוברים דהוי מוקצה כי אין שם כלי עליו מחמת שראוי לשחוק בו, והוי כאבן שהוא מוקצה מחמת גופו ואפי"כ בטלטול בעלמא אסור. ובדעת המקילין כתב שם (סי' קנח) שכיון שעשוי לכך ומיוחד לזה בתמידות לא שייך בו שם מוקצה. (ודעת הגריש"א זצ"ל (שבועות יצחק מוקצה פ"ה אות ה) דעד כאן לא אסר השו"ע אלא אבן או עץ שייחד למשחק, דבכה"ג אין די בשימוש למשחק להחשיבם ככל בכך משא"כ במשחק היווצר מתחילה לשם משחק ע"י מעשה בני"א חשיב כלי. והאור לציון (ח"ב פכ"ו הגה ה) התיר לטלטל צעצועים המצויים בזמננו כי ראויים הם לתתם ע"י צלוחיתו כי בדרך כלל נקיים הם. ולפי"ז בני"ד י"ל דחשיב כלי כי מיוצר באופן מיוחד לצורך זה. וע"י מש"כ לקמן באות הו). מבאר ששימוש של משחק אינו שימוש לדעת השו"ע, ולדעת הרמ"א חשיב שימוש אם הדבר מיוחד לזה בתמידות. לפי"ז נראה דלא מבעיא לדעת השו"ע ד"ל דחומר מדמיע אינו בכלל דבר שיש בו שימוש, דאין זה חשיב שימוש כלל, אלא אף לדעת הרמ"א המיקל לענין שימוש של משחק, אפשר דיודה להחמיר משום ששימוש זה גרע טפי, ועיין.

ד. שימוש להגנה

אלא שיש לומר דגז מדמיע וכדו', חשיב דבר שיש לו שימוש, כיון שבעיקר עומד לצורך שמירה והגנה בעת צרה שלא תבא. ומצינו בפמ"ג (סי' שח ט"ז ס"ק ג) ו**בגרי"ז** (שם אות יט) דצורך שמירה חשיב שימוש, שהרי כתי' דמותר לטלטל תפילין לצורך גופו, כגון למרוו מן המזיקין. וכי"כ הא"ב (שם ס"ק כד) ו**הדברי יציב** (סי' קחח אות א). אלא דיש לדחות דשאני התם דבלא"ה יש לתפילין תורת כלי, משא"כ בני"ד שאין הדבר חשוב כלי. ולפי"ז אין ראיה ששימוש זה יש תוקף לחילל שם כלי. שוב העירונו שיש להוכיח דשימוש זה נותר תורת כלי, מהא דפסק הרמ"א (שם ט"ו ב) ומותר לחתוך ענף מן הדקל מבעו"י ומותר להניף בו על השלחן בשבת להבריה הזבובים, כיון דלצורך תכנו עשאו כלי גמור. וכתב המ"ב (סי' שח ס"ק צח) שה"ה אם חתכו לאיים על התינוקות חשיב כלי.

מבואר דגז הנ"ל יש לו שימוש המתיר בטלטול. אלא שאכתי י"ל דחשיב מוקצה כיון שאין לחומר עצמו תורת כלי. ומבואר ב**ש"ס שבת** (כתב) ו**בשו"ע** (סי' שח ט"ו ז) דבקעת עץ העומדת להסקה חשיב מוקצה כי אין לה תורת כלו. ואפי"כ שיש לחלק דשאני הכא שהחומר מיוצר ביד אדם לצורך שימוש, מ"מ דעת בעל האג"מ (שלטולי שבת קונטרס התשובות סי' טו) ו**הגריש"א זצ"ל** (שבועות יצחק פ"ד אות ב) שאין לחלק בדבר (אולם דעת הגריש"א זצ"ל (שם ט"ו ב) דאינו חשיב מוקצה, אלא דלכתחלה יש להחמיר כי יש אוסרים). מיהו י"ל דכיון שנמצא תוך כלי ומשתמשים רק דרכו הוי כדבר אחד ואבנו מקבל תורת כלי. וכעין כן מצינו להגרש"א זצ"ל (שם ט"ו ב) ופכ"ז הגה קא). וע"י בקצות השולחן (סי' קכא ט"ו ד), דר"י ק'.

ה. אם חשיב כלי שמלאכתו לאיסור או להיתר

אולם אכתי יש לדון האם חשיב ככלי שמלאכתו לאיסור או כלי שמלאכתו להיתר. דמצד אי' י"ל דחשיב כלי שמלאכתו לאיסור שהרי עיקר שימוש הוא להדמיע בני"א, ואסור לעשות כן משום שמצורו וק"י בשבת שנמצא מחמת מעונג שבת, ואפי"כ שאין זה איסור מלאכה מ"מ מצינו בכמה מקומות דאפי"כ דבר שיש בו איסור לעשותו אפילו אינו מכלול מלאכה מחשיב הכלי ככלי שמלאכתו לאיסור, ע"י **במ"ב** (סי' שח ס"ק כד) שהביא מהמ"א והט"ו דאסור לטלטל תפילין אפי"כ שאין בהנחתם משום איסור מלאכה, אלא משום ולזול השבת שנקרא "אות" כמי"ש בשו"ע (ד"ס לר), ואף לדעת המקילים דס"ל דאין בהם משום מוקצה היינו כי יש לומר דשרי להניחם שלא לשם מצוה, כמבואר ב**ביאור הלכה** (סי' לא ד"ה אסור). אלא שמצד שני לא משתמשים אלא בשעת סכנה שאז עפולה זו מותרת.

והנה תנן **בשבת** (טג.) לא יצא איש לא בסיף ולא בקשת ולא בתריס ולא באלה ולא ברומח, ואם יצא חייב חטאת, רבי אליעזר אומר תכשיטין הן לו, ותכמים אומרים אינן אלא לגנאי שניא "וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות ולא ישא גוי אל גוי חרב וליתמוד עוד מלחמה", ע"כ. ויעויין ב**שו"ע** (סי' שח ט"ו ז) פסק כחכמים.

ו**כתב בעל השאלת יעב"ץ** (משנה לחם שבת פ"ג מ"ד הובא בדברי יציב סי' קחח) דלר"א במתני' שם דאמר תכשיטין הן לו, אף שמהני לאפקועי מחטאת מ"מ הוי מוקצה מחמת שמלאכתו לאיסור, וגם יש בהם משום מוקצה דחסרון כיס דומיא דאימול דוכותיה. אולם **הזרע אמת** (ח"ג רס"ו לב על הל' שבת ט"ו ב) פסק שחבר הוי כלי שמלאכתו לאיסור ולכן אין לטלטלו (אלא דעיי"ש שכתב דאסור לטלטלו הוא תחוב בנדן כמבאר בריש סימן ש"ח. והנה שם מיייר לענין כלי שהוא מוקצה מחמת חסרון כיס. ולפי"ז י"ל דמה"ט לא רצה להתיר לטלטלם לישראלים אפילו לצורך שמירה, עיי"ש הנדון. וע"י **דברי יציב** (טו)).

נמצא דאפי"כ שימוש כלי מלחמה הנ"ל בעיקר עומדים לשימוש של הצלת נפשות המותר אפי"כ בשבת, מ"מ חשיב עומד למלאכה איסור כיון שנטילת נשמה אסורה. וא"כ ה"ה בני"ד אפי"כ שימוש בגז זה הוא לצורך הגנה מ"מ אינו אלא כלי שמלאכתו לאיסור. (ואף דלדעת היעב"ץ דס"ל שבכלי מלחמה הנ"ל איכא משום מוקצה מחמת חסרון כיס שלא יפגם החרב וכדו', בני"ד לא שייך האי טעמא. ואפי"כ דדעת החזו"א (סי' טז ס"ק ג) דאינו חשיב כלי שמלאכתו לאיסור אלא כשיש לכלו גם שימוש היתר. הכא נמי יש בו תשמישי היתר, דהרי דעת האג"מ (שלטולי שבת פ"ב הגה חב) דכל כלי שיש לו תשמישי השימוש על גבי ניירות שלא תשנבן הרוח, חשיב יש לו שימוש היתר. וכן דעת הגר"ח ש"ס זצ"ל (שלמי יהודה סי' כו ד"ה אב), ו**הגרש"א זצ"ל** (שולחן שלמה סי' שח הגה יד) ו**הגריש"א זצ"ל** (שלמי יהודה עמ' עד). ובלא"ה **במ"ב** (סי' שח ס"ק לד וסי' רעט אות ד) מבואר דאף אם אין לכלי שימוש היתר חשיב כלי שמלאכתו לאיסור.

ומצינו **להגרש"א זצ"ל** (מאור השבת ח"א עמ' תקב אות ה) דס"ל שרובה או אקדח בזמננו אין דינם ככלי שמלאכתו לאיסור אלא ככלי שמלאכתו להיתר, כי הם עומדים בעיקר להטלת אימה ופחד. וכן נקט **הדברי יציב** (שם). ודעת **הגריש"א זצ"ל** (שלמי יהודה פ"ד אות טו והגה נה) דבכל גוונא דינם ככלי שמלאכתו לאיסור. אולם גז מדמיע וכדו' י"ל דלכו"ע חשיב כלי שמלאכתו לאיסור כי אינו עשוי להרתיע.

מסקנא דדינא

העולה לדינא, דגז מדמיע וגז פלפל, הינם כלי שמלאכתו לאיסור, ואין לטלטלם אלא לצורך גופם כגון שמירה, או לצורך מקומם.

האם האב חייב לחנך בתו למצוות

תנן (נזיר כ): האיש מדיר את בנו בנזיר. ובגמ' - איש אין אבל אישה לא. מאי טעמא, ר' יוחנן אמר הלכה היא בנזיר. ור' יוסי ברבי חנינא אמר ר"ל כדי לחנכו במצוות, אי הכי אפי' אישה נמי, קסבר איש חייב לחנך בנו במצוות ואין אישה חייבת לחנך את בנה. בשלמא לר' יוחנן דאמר הלכה היא בנזיר אטמו להכי בנו אין בתו לא, אלא לר"ל אפי' בתו, קסבר בנו חייב לחנכו בתו אינו חייב לחנכה.

והנה מלשון הגמ' "קסבר", משמע דכן דעת ר"ל, אולם אינו דבר מוסכם.

וכ"כ רבינו אברהם מן ההר (שם כט): - והלכה כר' יוחנן דהלכה היא, ובנזיר דוקא ולא בנדרים, ומסתברא דר' יוחנן סבר דכין אב בין אם חייבין לחנך במצוות אחד בן ואחד בת, דלר"ל הוא דאצטרין למימר קסבר וכו'.

אולם המג"א (שמ"ג ס"ק א') הביא דברי הגמ' לדינא וכתב - אבל אמו אינה מצווה וכן הוא בנזיר כ"ט וכו', ומשמע בנזיר דאין מחויב לחנך בתו ע"ש וכו'. ובתוס' בנזיר (כת: ד"ה בנו) הקשו מאי שנא דביום הכיפורים מחויב לחנך בתו ע"ש. אלא דסיים - ואפשר דכל המצוות דמי ליהו"כ וצריך לחנכם, וכן הוא בליקוט אמור.

(ועיין בפתח הדביר (סי' ש"ג) דנחית לבאר הא דכתב המג"א "ומשמע", דהא הדבר מפורש להדיא. דליכא למימר דמשום דר"ל אמרה, קאמר בלשון ומשמע, דהא לענין חיוב האם בחינוך בנה כתב רבינו ב"ר "אבל אמו אינה מצווה וכן הוא בנזיר", ולא כתב בלשון משמע. וביאר דשאני פטור האם דקאמרה הגמ' להדיא איש חייב לחנך בנו "במצוות" ואין אשה חייבת לחנך את בנה. משא"כ לענין פטור חיוב חינוך הבת בקמרה הגמ' סתמא בנו חייב לחנכו בתו אינו חייב לחנכה, דיש לפרש דברי הגמ' לענין מצוות נזירות בלבד ולא לענין שאר מצוות. וע"כ קאמר המג"א דמשמע דאין מחוייב לחנך בתו, דנתיי דאינו מפורש להדיא דקאי אכל המצוות, מ"מ כן היא משמעות הגמ' דקאי אכל המצוות ולא רק אצטירות).

ואכן האורח מישור (נזיר כט.) הקשה על דברי המג"א דמדברי הסוגיא משמע איכא, דהא לא קאמרה הגמ' כן אלא אליבא דר"ל, ואנן קימ"ל כר' יוחנן לגבי ר"ל.

ואין לומר דר"י לא פליג בהא אר"ל, דמדקאמרה הגמ' אי הכי אפי' אישה נמי, משמע דהסברא הפשוטה היא דאיש ואישה שוין, ועלה הוצרך לתרץ קסבר ר"ל דאיש חייב אבל לא אישה, ומ"מ לא מותרין סתמא איש חייב לחנך בנו ולא אשה, אלא ודאי דר' יוחנן לא סבר בהא כר"ל.

ודייק דבריו עוד מדברי הרא"ש בפרק גיד הנשה דכתב - ר' יוחנן ס"ל חולין שנשחטו בעוזה דאורייתא, בנזיר גבי האיש מדיר בנו בנזיר עכ"ל. והאיך מצינו כאן דר' יוחנן סבר כן. ע"כ צ"ל דהוכחתו דמדקאמר גבי ר"ל קסבר חולין בעוזה לאו דאורייתא, מוכח דר' יוחנן סבר דאורייתא. א"כ ה"ה גבי חינוך מדקאמר קסבר ר"ל וכו' מוכח דר' יוחנן לא סבר כן, והלכה כר' יוחנן לגבי ר"ל.

והק"ן אורה (נזיר כט.) ציין לדברי האורח מישור, וכתב על דבריו - ויפה כתב בזה, דלישנא דהש"ס משמע דר"ל סבר הכי דאשה אינה מצווה לחנך וגם בתו אינו חייב לחנכה, ולא כו"ע מודו בזה.

[וע"י בערוך לגמ' (טובה ב: ד"ה יארי ברובין) שכתב בתוך דבריו ליישב קושיות הראשונים בסוגיא שם, ד"ל דרק לר"ל הוצרך הש"ס שם בנדה לתרץ דאשה אינה מצווה לחנך, אבל לר' יוחנן דאמר הלכה היא בנזיר, י"ל באמת דאשה מצווה לחנך. וכן י"ל דר' יוחנן ס"ל באמת דגם בתו צריך לחנך, דגם הא דאין בתו צריך לחנך רק ר"ל הוצרך לתרץ ע"ש.

וכיוצ"ב כתב הברכ"י (סי' שמ"ג ס"ק ד) ד"ל דהני שנויי אליבא דר"ל הוהוהו, אבל לר' יוחנן דסבר דהוי הלכה מצינו למימר דאשה נמי חייבת לחנך בנה ואחד הבן ואחד הבת אינתיה בחינוך.

וע"י בקהילות יעקב (טובה ב:) דהקשה על התוס' בעירובין (כפ. ד"ה קטן פו שש) דכתבו דגם האם חייבת לחנך בנה, מדברי הגמ' בנזיר דאין אישה חייבת לחנך בנה. וכתב ליישב דקסברי התוס' דר' יוחנן פליג בהא אר"ל, וכ"מ לישון הגמ' דאמרינן "קסבר" איש וכו', דמשמע דאך ר"ל סבר הכי ע"ש.]

ומצינו במאירי (נזיר כט:) שסתם וכתב - כשם שהאיש חייב לחנך בנו במצוות בזמן הראוי לפי הענין מצוה, אף בבתו חייב לחנכה במה שראוי לה ג"כ, ועל דרך שנאמר בהדיא בתענית יום הכיפורים בחינוך שעות שבהם. וכן אם אין לה אב האם חייבת בכך. ואין הכונה אלא להרגיל התינוקות במצוות וקבוע ענין המצוות בליבותיהם, כל אחד לפי מה שראוי לו. ומה

היכן קובעים מזוזה בדלתות זכוכית

א. קביעותה בצד ימין. ב. טפח סמוך לרה"ר. ג. קביעותה תוך חלל הפתח. ד. הניחה אחורי הדלת. ה. מהו אחורי הדלת. ו. לחטט המשקוף ע"מ לקבוע שם המזוזה.

א. קביעותה בצד ימין

איתא במנחות (לד) תניא "ביתך" דרך ביאתך, מן הימין, דכי עקר איניש כרעיה דימינא עקר, ע"כ. וכן פסקו הטשו"ע (י"ד סי' רפ"ט ס"ב) דצריך לקבוע המזוזה בימין הנכנס. וכתבו עוד שם דאם קבעה משמאל, פסולה. והוסיף עוד הרמ"א (שם) דאין חילוק בין אם הוא אטר יד או לא.

ב. טפח סמוך לרה"ר

ועיי"ש (לג): דאיתא "מזוזה להניחה בטפח הסמוך לרה"ר, מאי טעמא, רבנן אמרי כדי שיפגע במזוזה מיד, רב חנינא מסורא ואמר כי היכי דתינטריה". וכן הובא בר"ש (הלכות קטנות סי' י). וכן פסק הטשו"ע (סי' רפה ס"ב וסי' רפ"ט ס"ב). אלא דעיי' בוט"ו (סי' רפה) ובוט"ז (שם סי' ק"ב) שהביאו ארבעה טפחים של שמירה לד. והבאר הגולה (שם) הביא הטעם שיפגע במזוזה מיד. וכן הוא בשו"ע (סי' רפ"ט ס"ק ב).

ומי"מ כתבו הטור (סי' רפ"ט) והרמ"א (שם ס"ב) דאין הלכה זו מעכבת. ויבאר עוד להלן באותיות ג-י. ד' [ועיי' בדברי יציב (י"ד סי' קצ"א) שנקט שד"ן זה נאמר דוקא בפתח החיצון. ועיי' עוד בשבט הלוי (ח"ב סי' קנ"ד) שכתב שאע"פ שהדע"ק מסופק אם צריך כל המזוזה תוך הטפח או די במקצת, וגם אם אמרין בזה רובה ככולה, וכתב דספיקא דאוי לחומרא, מ"מ לדידי צ"ע אם זה ספיקא דאוי דהרי נראה דדין זה אינו אלא מזרע, ואדרבה דהרי נראה דהוא נטח להקל, ע"כ].

ג. קביעותה תוך חלל הפתח

ואמר עוד שם (לז): אמר רב יהודה אמר שמואל מצוה להניחה בתוך חללו של פתח, פשיטא "בשעריך" אמר רחמנא, סד"א הואיל ואמר רבא מצוה להניחה בטפח הסמוך לרה"ר כמה דמרחק מעלי, קמ"ל. ופרש"י בטפח הסמוך לרה"ר. דקדים פגע במצוה אם היה עובי החלל ארבעה טפחים או חמשה יניחנה בחלל טפח הסמוך לרה"ר, ע"כ.

וכן פסקו הטשו"ע (ד"ט ר"ט) איהו מקום קביעתה, בתוך חלל הפתח, בטפח הסמוך לחוץ. ועיי"ש דאם שינה באלו המקומות אינו מעכב. וביאר הב"י (שם) דהיינו כי בכל הני אמרין לישנא דמצוה, מצוה להניחה בתוך חללו של פתח מצוה להניחה בטפח הסמוך לרה"ר העליון, והיינו לומר דמצוה הכי ואם שינה לא פסל.

ד. הניחה אחורי הדלת

ועיי' עוד במנחות (לז): שאם הניחה אחורי הדלת, סכנה היא ואין בה מצוה. ופרש"י שקבעה בכותל אחורי הדלת. סכנה: מן המזיקים שאין הבית משתמר בה עד שיקבענה בצורת הפתח כהלכתה.

והנה הנמוקי' (שם) כתב דאם שינה פסולה. וכן משמע מהרמב"ם (מזוזה פ"ה ה"ח) שכתב דאם הניחה אחורי הדלת לא עשה כלום. וכ"כ הב"י (שם) דהרי אמרו ב"ש"י דאין בה מצוה דהיינו לומר דלא קיים מצוה מזוזה כלל וכשהיא דתנן (מגילה כ"ד) העושה תפילתו עולה סכנה ואין בה מצוה דהיינו לומר דלא קיים מצוה תפילין כלל דתפילין מרובעות הלכה למשה מסיני (שם), ע"כ. אולם הטור (שם) כתב דאם הניחה אחורי הדלת אין זה מצוה, ונראה שאם שינה אינו מעכב, עכ"ל.

ולמעשה הטשו"ע (שם ס"ב) כתב דצריך לקבוע המזוזה בחלל הפתח, אמנם לא כתב להדיא מה הדין אם קבעה אחורי הדלת. אבל הרמ"א (סי' רפ"ט ס"ב) כתב ע"פ הטור שבדיעבד כשרה אם קבעה אחורי הדלת אם היא בתוך המזוזה, ע"כ. (ועיי' עוד בסמוך בביאור דעת הרמ"א).

ה. מהו אחורי הדלת

והנה מבואר מרש"י הני"ל דאחורי הדלת דקאמר השי"ס אין הכוונה על צד שני של הדלת בחלל הפתח עצמו, אלא חוץ ממנו על הכותל. וכן פירש הנמוקי' (ה. ד"ה אחורי) דאחורי הדלת פירושו חוץ למזוזה השער. וכן מבואר בב"ח (שם ד"ה ותי"ש) דבענין תוך חלל הפתח.

ולפי"ז י"ל דהא דכתב הרמ"א (שם) שבדיעבד אם קבעה אחורי הדלת כשרה אם היא בתוך המזוזה, דבר מוסכם הוא, דהרי רש"י והנמוקי' מייירי כשקבעם בכותל. וסי"ל להרמ"א שמי"מ בענין שיהיה לפני הדלת ובדיעבד כל שהוא תוך חלל המזוזה שרי בדיעבד. ולפי"ז ניחא משי"כ הט"ו (סי' ק"ג) דאף אם עשאה אחורי הדלת אינו מעכב בדיעבד, דלא אשכחן מאן דפליג על זה כיון שבמין הוא, ע"כ. והקשה עליו הגה"כ (שם) דהשתמיט מיניה דברי הנמוקי' והרמב"ם הני"ל. אולם לפי הני"ל ניחא דהרי בכה"ג כ"ע מודים דכשרה בדיעבד.

אולם מהב"י (שם) וכן מהגה"כ (שם) והשו"ע (סי' ק"ג) מוכח דסי"ל דעת הטור והרמ"א דאף אם הניחה על הכותל מהני בדיעבד. ועיי"ש בשו"ע שגם יצא לחלוק ע"ז, וכתב דהעיקר כהב"י, ע"כ כתב דיש לחזור ולתקנו כהוגן. אלא דעיי"ש ששוב הביא בשם המעדני מלך (ד' ע"ו סוף ע"א) דנהנו בתים הפתוחים לרחוב העכו"ם ונמתיים מפני כן המזוזה אחורי הדלת דיש להם על מה שיסמוכו על דברי הטור והרב, עכ"ל. משמע מדבריו דבשעת הדחק שמכינן על דעת המקילין וקובעה אף בברכה. וכן נקט החי"א (כלל טו אות ב) שבשעת הדחק יש לסמוך ולקבוע המזוזה אחורי הדלת. אלא שאם הרחיק טפח מחלל הפתח, לכ"ע פסול, ע"כ. ועיי"ש בנש"א (כלל טו אות א) שדעתו שאין לברך באופן זה, ע"כ. [ונראה דאף לפני הדלת פסול לדעת המחמירים דמאי שנא. וכ"כ במזוזה ביתך (סי' רפ"ט ס"ק ח)].

וכן נקט המנחת עני (מזוזה סי' יט - ב) דאם לא הניחה על המזוזה בתוך החלל שתחת המשקוף אלא הניחה מחוץ לחלל, כלומר על צידה במקום שהמזוזה שווה עם הכותל, ואפי' הניחה שם ג"כ על המזוזה פסול. ואע"פ שהטור מכשיר בדיעבד, מ"מ אין לסמוך ע"ז אלא במקום דוחק גדול כגון במקום שא"א לקיים המצוה בענין אחר. אמנם אחורי הדלת תוך חלל המזוזה בדיעבד כשר לכ"ע, ע"כ.

אולם הערה"ש (שם אות ג) כתב דבריו הני"ל בדעת הרמ"א שכוונתו להתיר דוקא במזוזה עצמה, אבל אם הניחה בכותל פסולה. [ועיי"ש שדיק מהרמב"ם (שם) שכתב ד"אם הניחה אחורי הדלת לא עשה כלום", דאין זה פסול גמור אלא שלא עשה המצוה כראוי, ועוד אפילו אם נאמר דכוונתו לעיכובא, י"ל דזהו כשהניחה להלן ממזוזה הבית או השער כמ"ש הנמוקי', ע"כ].

מעתה י"ל שבמקום שא"א לקבוע המזוזה בחלל המשקוף כגון שהדלת סותמת כל חלל המזוזה (כמו שמצוי בדלתות זכוכית וכדו') אם לית ברירא אחרת יש לקיים עכ"פ דעת הרמ"א (לפי הבנת השי"ד ודעימיה אליבא דהרמ"א) ולקבוע המזוזה על הכותל בטפח הסמוך למשקוף (ומי"מ לא יברך על קביעתה). וכ"כ בשבט הלוי (ח"ג סי' קנ"א). וכן פסק בחובת הדד (פ"ה ח"ג אות ב), ועיי"ש שכתב שאם יכול לקבוע לצד הכניסה עדיף מלקבוע לצד פנים שהרי הוא בכה"ג דרך ביאתך טפח. ועיי' בקונטרס המזוזה (סי' רפ"ט ס"ב א-ב אות ג) ובארחות רבינו (ח"ג ע"ב כו).

ו. לחטט המשקוף ע"מ לקבוע שם המזוזה

ואע"פ שסמכינן על דעת המקילין בשעת הדחק, מ"מ במקום שניתן לקבוע המזוזה בעומק המשקוף (פחות מטפח), כגון ע"י שיחטט בעומק, עליו לעשות כן כדי שלא יצטרך לקבועה על הכותל. וכן במשנה הלכות (ח"ד סי' ק"ו אות י"א) כתב שבמקום שאפשר לתקן לצאת אפילו לכתחלה אם אפשר לעשות כן מחויב לעשות כן. אלא דמסתבר שבמקום שהדבר כרוך בטרחה גדולה אינו חייב לעשות כן. וכן העירוני דמוכח מהשי"ד בשם המעדני מלך הני"ל שלא כתבו שיש לעשות כן אלא סמכו על המקילין. (ואע"פ דקיי"ל בסימן תרנ"ו שצריך להוציא עד חומש מממונו ע"מ לקיים מ"ע, שאני הכא דיש לו על מי לסמוך).

מסקנה דדינא-

העולה לדינא, דמי שאינו יכול לקבוע המזוזה בחלל הפתח, כגון שהדלת סותמת כל חלל המשקוף (מצוי בדלתות זכוכית וכדו'), יכול לקבעה מחוץ לחלל, בין מפנים ובין מבחוץ, סמוך לחלל הפתח טפח. ומי"מ לא יברך על קביעתה, ואם אפשר יפטרנה ע"י שיברך על קביעת מזוזה אחרת. ומי"מ במקום שניתן לקבוע המזוזה בתוך המשקוף, כגון ע"י שיחטט לעומק (פחות מטפח), עליו לעשות כן כדי שלא יצטרך לקבועה מחוץ לחלל הפתח.

שאמר (ביבמות ק"ד). קטן אוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישו, אב ואם מיהא מצווין בכך מתורת חינוך. ומ"מ דברים אלו כולם במצות שיש בהם חיוב, אבל מצוות התלויות ברצונו של אדם ובנדבת לבו כגון נזירות, אין חובת חינוך עליו וכו'. ומשנתנו לא משום חינוך היא אלא מכת הלכת סיני. [ועיי' בתוס' ישנים (יומא פב). דכתבו דאף דברי הגמ' בנזיר לא איירי אלא דוקא לענין נזירות, אבל לענין ודאי לענין שאר מצוות חייב להנכה. ועיי' עוד בדברי התוס' בנזיר כח:].

אלא דמצינו לשון אמצעית דבריו הר"ן ביומא (ג): גבי מה' רב נחמן ור' יוחנן בגילוי חינוך תינוק ותינוקת צנום יום הכיפורים, שכתב - ודכולי עלמא אין בין תינוק לתינוקת כלום לא בחינוך שעות ולא בהשלמה של דבריהם, ואע"פ שגדלותה של תינוקת קודם לזמן גדלותו של תינוק שנה, אפי"ה לא ראו חכמים להחמיר על התינוקת יותר מן התינוק, משום דעיקר חינוך לתינוק הוא, כדאמרין נזיר (כט). בנו חייב לחנכו במצות בתו אין חייב לחנכה.

ומשמע דס"ל דהאי דינא אתיא לכ"ע, אלא דאין הפירוש דאין כלל חיוב חינוך בבתו, אלא דעיקר חינוך הוא לתינוק. ודבריו צ"ת.

ועוד דלענין תחילת דברי הגמ', גבי חובת האם לחנך בנה מצינו ראשונים ופוסקים, דס"ל דליכא חובה על האם לחנך בנה [ועיי' תרומת הדשן סי' צ"ד, מג"א סי' שמ"ג ס"ק א', ברכ"י סי' שמ"ג ס"ק ד' וגר"ז סי' שמ"ג ס"ד], וא"כ ע"כ דמעצם לשון הגמ' ליכא ראייה ברורה דאין הלכה כר"ל.

ולענין דינא, יעיי' בחקרי לב (א"ח סי' ע) דצדד דדוקא בנזיר חובת חינוך לבת, משא"כ בשאר מצוות. והעיר מדברי הר"ן הנזכרים ע"ש. וסיים דבריו - ומ"מ אין ספק דנקטינן שיש חינוך גם בבת.

וכ"כ ערוך השולחן (סי' שמ"ג ס"א) - ויש מי שרוצה לומר דבתו אינו מחוייב לחנך, וכן האם אינה מחוייב בחינוך בנה [עמ"ג ס"ק א']. וכבר בררנו במקום אחר דאינו כן, וגם האם חייבת בחינוך, וגם להבת מחוייב לחנך.

[ולכא"ו סותר את דבריו בסי' רט"ו ס"ב, שכתב שם דנ"ל שהתינוקת שאינה בת חינוך אין עונין אחריה אמן עד שתהא בת י"ב שנה ויום אחד. ואפשר דהסי' שמ"ג דחזר בו ממ"ש בסי' רט"ו. אי"נ דאזיל הכא לחומרא ויכא לחומרא]. וכ"כ הגר"ז (סי' שמ"ג ס"ב) דהאב מצווה מדברי סופרים לחנך את בנו או בתו אפי' במצוות עשה משהגיעו לחינוך.

וכן נקט לדינא הח"א (ברכות כלל ס"ו ס"ב). וכ"כ המשנ"ב (סי' שמ"ג ס"ק ב) דהוטל על האב לחנך בניו ובנותיו במצוות כדכתיב חנוך לנער ע"פ דרכו. וציי' בש"ע (סי' ב) דכן היא מסקנת האחרונים. (אולם לענין האם כתב - ויש מאחרונים שסבורים דמצות חינוך מוטל גם על האם. וציי' בש"ע (סי' ג) לדברי מח"ה"ש).

[נכתב ע"י הרב ש. פ. שליט"א]

פניני מוסר

עניני שבת קדש - סעודות שבת (ו)

ענין הנשמה יתרה לאכלה בשבת - "א"ר שמעון בן לקיש, נשמה יתירה נותן הקב"ה באדם ערב שבת, ולמנוחה שבת נוטלין אותה הימנו, שנאמר "שבת וינפש" כיון ששבת ווי אבדה נפש". "רוחב לב למנוחה ולשמחה, ולחיות פרוח לרווחה, ויבא וישתה ואין נפש קצה עליו".

(גמ' ביצה טו. ורש"י שם)

- "יש להבין, הלא גם בימות החול יש שאוכלים הרבה ואין קצים במאכל? אלא אין הסוזה לנפש, אלא לנפש שאינה קצה באוכל. השאיפה הטבעית של האדם היא "גשמיות" אך הרוצה לזכות לכתרה של תורה... עליו לבטל את השאיפה לחיי העולם הזה, כי על כן היא עומדת מנגד, מפריעה וסותרת לרוחות. הקרוב לרוחות מרגיש את האוכל כמעט על הנפש, וכמו שאמר חז"ל עד שאדם מתפלל שיכנס תורה לתוך גופו, יתפלל שלא יכנס מעדנים לתוך גופו (תנוד"א, כו). אכן, בשבת שזוהי לעיליה רוחנית, וקורבן יותר אליה, אין האכלה מורידה ומפריעה לנפש, אלא אורבה, היא מחזה כל לרוחות, עד שמקיים מצות ענוה שבת. זוהי מתנת השבת שהענין לנו הקב"ה, שאפשר להפוך אוכל גשמי לרוחניות". (הגר"ח פרידלנדר, שפתי חיים ח"ג ע"ב תכ)

נערך ע"י מחבר סדרת עבודת המועדים